

hihiyle ilgilidir); *Fehârisü'l-Muḥaṣṣa* (Kahire 1389/1969; geliştirilmiş 2. baskı, Beyrut 1411/1991); *Fehârisü Mu'cemi Tehzîbi'l-luğa* (Kahire 1396/1976); *Mu'cemü Muḳayyedâti İbn Hallikân* (Kahire 1407/1987; İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ında anlamını, iştikak ve zaptını [hareke veya yazı ile okunuşunu tesbit] belirttiği özel isim, lakap, künye, nisbet, yer adı vb.nin fihristidir). **3. Seçmeler.** *el-Elfü'l-muhtâre min Şaḫîḫ-i Buḫârî* (iki cilt olarak Kahire'de basılan eser [1379, 1399], *Şaḫîḫ-i Buḫârî*'den seçilmiş 1000 hadisın şerh ve tahrîcini ihtiva etmektedir); *Tehzîbü Sîreti İbn Hişâm* (Kahire 1375/1955, 1402/1982); *Tehzîbü İhyâ'i 'ulûmî'd-dîn* (I-II, Kahire, ts., I-II, Beyrut 1409/1988); *Tehzîbü'l-Ḥayevân* (I-II, Kahire 1408/1987); *Mecmû'ütü'l-me'ânî* (Beyrut 1412/1992) (100 konuya dair 1599 şiir ve kitadan oluşmaktadır).

B) Tahkikleri. 1. Dil ve Edebiyat. *Câhiz, el-Ḥayevân* (I-VII, Kahire 1357-1364/1938-1945); *el-Beyân ve't-tebyîn* (I-IV, Kahire 1367-1369); *el-'Osmâniyye* (Kahire 1374/1955); *Resâ'ilü'l-Câhiz* (I-II, Kahire 1384/1964; III-IV, Kahire 1399/1979); *Fezâ'ilü'l-etrâk* (*Resâ'ilü'l-Câhiz* içinde, Kahire 1964), *el-Burşân ve'l-'urcân ve'l-'umyân ve'l-hûlân* (Bağdat 1982); İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib* (Muhibbüddin el-Hatîb ile birlikte, Kahire 1927); *Zeccâcî, Emâli'z-Zeccâcî* (Kahire 1382/1962; Beyrut 1407/1987); *Süyûtî, Hem'ü'l-hevâmî' fî şerḫi Cem'î'l-cevâmî'* (I. cüz, Abdülâl Mekrem Sâlim ile birlikte, Beyrut 1413/1992); Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Ḥizânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi lisâni'l-'Arab* (I-XIII, Kahire 1387-1406/1967-1986); Hasan b. Abdullah el-Askerî, *el-Maşûn* (Küveyt 1960); Sa'leb, *Mecâlisü Sa'leb* (I-II, Kahire 1369/1950, 1401/1980); *Zeccâcî, Mecâlisü'l-'ulemâ'* (Küveyt 1962); Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaḍḍaliyyât* (Ahmed Muhammed Şâkir ile birlikte, Kahire 1361/1942); Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (I-V, Kahire 1385/1966); *Nevâdirü'l-Maḫtûât* (değişik müelliflere ait yirmi beş kitap ve risâle, Kahire 1370-1374); Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye neşri, yalnız XV. cilt); İbnü'l-Enbârî, *Şerḫü'l-Ḳaşâ'idî's-seb'î't-ıvâli'l-câhiliyyât* (Kahire 1383/1963), *Şürûḫü Saḫḫî'z-zend* (Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin divanına Tebrîzî, İbnü's-Sîd el-Batalyevsî ve Hârizmî'nin yaptığı şerhlerdir; Tâhâ Hüseyin başkanlığında Mustafa es-Sekkâ, Abdürrahîm Mahmûd, İbrâhim el-Ebyârî, Hâmid Abdülmecîd ile birlikte, I-V, Kahire 1945-1948); İbnü's-Sikkî, *İslâḫü'l-manḫik* (Ahmed Muhammed Şâkir ile birlikte, Kahire 1368/1949); Asmaî, *el-Aşma'iy-yât* (Ahmed Muhammed Şâkir ile birlikte, Kahire 1375/1955); *Ta'rîfû'l-ḳudemâ' bi-Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî* (Tâhâ Hüseyin başkanlığında Mustafa es-Sekkâ, Abdürrahîm Mahmûd, İbrâhim el-Ebyârî, Hâmid Abdülmecîd ile birlikte yapılmış bir derleme ve tahkikli neşir çalışmasıdır, Kahire 1363/1944); Ebü Temmâm, *Hemziyyâtü Ebî Temmâm* (Kahire 1942); Ebü Ali el-Merzûkî, *Şerḫü Divânî'l-Ḥamâse* (Ahmed Emîn ve Seyyid Ahmed es-Sakr ile birlikte, I-IV, Kahire 1951-1953); Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Elḳâbü's-şu'arâ'* (Kahire 1954); *Esmâ'ü'l-muğtâlîn* (I-II, Kahire 1954); *Küna's-şu'arâ' ve men gâlebet künyetüh 'ulâ ismih* (Kahire 1954). **2. Sözlükler.** İbn Fâris, *Mu'cemü meḳâyisi'l-luğa* (I-VI, Kahire 1389-1392/1969-1972); İzzeddin ez-Zencânî, *Tehzîbü's-Şihâḫ* (Ahmed Abdülgafûr Attâr ile birlikte, I-III, Kahire 1371/1951); Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa* (Kahire 1384/1964, I, Kahire, ts., IX); İbn Düreyd, *el-İştikâḳ* (Kahire 1958); Mustafa İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-vasîḫ* (Kahire 1960). **3. Diğer Neşirleri.** İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-'Arab* (Kahire 1378/1958); Nasr b. Müzâhim, *Vaḳ'atü Şiffîn* (Kahire 1382, 1981); İbn Butlân, *Risâle fî şirâ'i'r-raḳîḳ* (Kahire 1954); M. Murtaşâ Hüseyinî, *Ḥikmetü'l-işrâḳ* (Kahire 1954); Ebü Şücâ' el-İsfahânî, *el-Muḫtaşar, Metnü Ebî Şücâ' fî'l-fıḫ* (Kahire 1925).

Yayımladığı eserlerin baş tarafına eklediği geniş araştırmalara dayanan mukaddimelerde eser ve müellif hakkında önemli bilgiler veren Abdüsselâm Hârûn, ayrıca gerekli yerlere koyduğu hareketler, zaman zaman eserlerin metinlerini aşacak hacimdeki dipnotlarıyla okuyucunun karşılaşacağı müşkülleri halletmeye, müelliflerin temas etmediği, eksik veya müphem bıraktığı noktaları aydınlatmaya çalışmıştır. Abdüsselâm Hârûn'un ilmi neşrini gerçekleştirdiği eserlerde çoğu ilk defa kendisi tarafından düzenlenen zengin fihristlerin yer alması, onun tahkik ve neşir çalışmalarında bu çığırın öncüsü olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd M. et-Tenâhî, *Medḫal ilâ târiḫi neşri't-türâsi'l-'Arabî ma'a muḫâdaratin 'ani'taşḫif ve't-tahrîf*, Kahire 1405/1984, s. 97-99; M. Mehdî Allâm, *el-Mecma'ıyyûn fî ḫamsine 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 163-165; M. Muhyiddin Abdülhamîd, "Kelimetü'l-üstâz eş-Şeyḫ Muhyiddin 'Abdülhamîd fî istiḳbâli'l-üstâz 'Abdüsselâm Muḫammed Hârûn", *MMLA*, sy. 25 (1389/1969), s. 249-251; *MIDEO*, XIX (1989), s. 385-386.

FETHİ EN-NEKLÂVİ – HULÛSİ KILIÇ

HÂRUN BUĞRA HAN

(ö. 382/992)

Karahanlı hükümdarı.

Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın torunu olup şehzadelikte kardeşi Ebü'l-Hasan Ali Arslan Han tarafından devletin batı kısımlarını idare etmekle görevlendirildi. Kendisi, Mâverâünnehir'i ilk fetheden Karahanlı hükümdarı olarak şöhret kazanmıştır. Sâ mânîler'in içinde bulunduğu karışıklıklar dolayısıyla bir kısım muhalif Sâ mânî kumandanlarının da desteğini sağlayarak 990'da İsficâb'ı zaptetti. İki yıl sonra Sâ mânîler'in başşehri Buhara'ya girdi (Reb'ülevvel 382/Mayıs 992). Sâ mânî Emiri Nûh b. Mansûr şehri terk etmek zorunda kaldı. Bu hareketi, Sâ mânîler'in Horasan valisi Ebü Ali Simcûrî tarafından desteklenmişti. Hatta onunla daha İsficâb'ın zaptı sırasında, Ceyhun nehri sınır olmak üzere Sâ mânî Devleti'ni taksim etme hususunda gizli bir antlaşma da yapmıştı. Böylece Horasan Ebü Ali'nin, Mâverâünnehir de Hârûn Buğra Han'ın idaresine geçecekti. Ancak Hârûn Buhara'ya girdikten sonra Ebü Ali'yi bir ordu kumandanı gibi gördü ve daha önceki anlaşmaya yanaşmadı. Fakat çok geçmeden Buhara'da ağır bir hastalığa yakalandı ve yerine Sâ mânî şehzadelerinden Abdülazîz Nûh b. Nasr'ı bırakarak buradan ayrılmak zorunda kaldı. Kâşgar'a dönerken Koçkarbaşı mevkiinde vefat etti.

Hârûn Buğra Han, Şihâbüddeve ve Zahîrûdda ve gibi İslâmî lakaplar taşımaktaysa da bu lakaplar muhtemelen halife tarafından verilmiş olmayıp kendisi unvanlarına eklemiştir. Zira o sırada Karahanlılar ile Sünnî İslâm muhiti arasında henüz resmî bir münasebet kurulmamıştı. Bilinen en eski Karahanlı paraları ona ait olup 382'de (992) İlak'ta basılan sikkeler Abbâsî halifeliğiyle herhangi bir münasebetinin bulunmadığını gösterir.

BİBLİYOGRAFYA :

Neşahî, *Târîh-i Buḥârâ* (nşr. ve trc. Emîn Abdülmeccid Bedevî – Mübeşşir et-Tırâzî), Kahire 1965, s. 145; Gerdîzî, *Zeynû'l-aḥbâr* (nşr. Muhammed Nâzım), London 1928, s. 53-54; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Târîh* (nşr. W. H. Morley), Kalkûta 1862, s. 234; Beyhâkî, *Târîh* (Hüseyin), s. 119; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 95, 98-100; Markov, *Inventarniy Katalog musulmanskih monet imperatorskago ermitaja*, Petersburg 1896-1904, s. 198, nr. 1; Zambaur, *Manuel*, s. 206; R. N. Frye, "The Samanids", *CHIr*, IV, 157; Barthold, *Türkistan*, s. 276-279; a.m.f., "Buğra-Han", *İA*, II, 760-761; Erdoğan Merçil, "Sımcûrîler IV: Ebû Ali b. Ebû'l-Hasan Sımcûrî", *TTK Belleten*, XLIX/195 (1986), s. 551-552; Omelyan Pritsak, "Kara-Hanlılar", *İA*, VI, 254; C. E. Bosworth, "İlek-khâns or Karakhânids", *EP* (İng.), III, 1113; a.m.f., "Boğhrâ Khan", *İlr*, IV, 318-319.

REŞAT GENÇ

HÂRÜN b. HAN

(هارون بن خان)

Hârûn b. Hân et-Türkî
(et-Türkmenî; ö. 463/1070-71)Kuzey Suriye'deki Türk nüfuzunun
ilk temsilcisi.

Karahanlı hükümdarlarından birinin, muhtemelen Tamgaç Han'ın oğlu olan Hârûn, babasına kızarak 1000 süvariyle Karluklar'ın yaşadığı Uç (Üş) şehrinde ayrılıp Mâverâünnehir, Horasan ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya geldi. Önce Diyarbakır yöresindeki Sugûr bölgesinde Bizans'a karşı akınlara girişti; bu arada Selçuklular'a tâbi Diyarbakır Mervânî Emirliği ile ilişki kurdu. Daha sonra yine Selçuklu tâbii Halep Mirdâsî Emîri Atıyye'nin daveti üzerine Halep'e gidip Hâzır semtinde konakladı ve emîri rakiplerine karşı takviye etti; arkasından ikisi birlikte Bizans'a karşı sefer düzenleyerek Kemnûn Kalesi'ni fethettiler. Seferden sonra Hârûn ve maiyetindeki Türkmenler Halep'te ikamete başladılar. Fakat çok geçmeden Atıyye'nin bir baskınıyla karşılaştılar (Safer 457 / Ocak 1065); bunun üzerine Hârûn adamlarını alıp el-Cezîre'ye doğru hareket etti; bu sırada Bizanslılar'ın ve bazı Arap kabilelerinin saldırısına uğramaları üzerine Sermin'e gitti. Burada Atıyye'ye karşı, rakibi olan yeğeni Emîr Mahmûd ile bir ittifak kurdu ve Mahmûd onun sayesinde amcasıyla yaptığı savaşı kazandı (11 Cemâziyelâhîr 457/20 Mayıs 1065), ardından da Halep'i kuşattı. Yaklaşık üç buçuk ay süren kuşatmaya dayanamayan Atıyye, Türkmenler'i Halep'e sokmaması ve Azâz, Menbic, Rah-

be gibi şehir ve kaleleri kendisine bırakması şartıyla Halep'i Mahmûd'a teslim etti (Ramazan 457/Ağustos 1065). Böylece Halep Mirdâsî Emirliği'ni ele geçiren Mahmûd, Hârûn'a da Maarretünnu'mân'ı iktâ olarak verdi. Buraya yerleşen Hârûn Arap halkına son derece iyi muamelede bulunmuş, adamlarına onlardan ücretini ödmeden hiçbir şey almamalarını emretmiş ve hatta hayvanlarını dahi parayla sulatmıştır.

Kısa bir süre sonra Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh, Mahmûd'dan Hârûn ve Türkmenler'i Halep'ten uzaklaştırmasını istedi; ancak Mahmûd bu güce sahip olmadığını söyleyerek emri yerine getirmedi. Bunun üzerine Müstansır, Bedr el-Cemâli ve Emîr Atıyye'yi Mahmûd'u te'dib etmek üzere görevlendirdiyse de bir sonuç alınmadı. Bu hadiseden sonra Hârûn ve Emîr Mahmûd, Türkmen ve Arap kuvvetlerini birleştirip Bizans topraklarına gazâya başlayarak Artah ve İm kalelerini fethettiler (27 Şâban 460/1 Temmuz 1068); böylece Halep Bizans saldırılarına karşı takviye edilmiş oldu. Aynı yıl Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Anadolu'daki Selçuklu istilâ ve fetihlerini durdurmak, bu arada Kuzey Suriye'de kaybettiği kaleleri geri almak amacıyla ordusunun başında harekete geçti. Önce Kayseri ve Malatya taraflarında harekâta bulunduktan sonra Kuzey Suriye'ye geldi ve özellikle Halep civarını yağma ve tahrip edip bir kısım kuvvetlerini burada bıraktı; arkasından da Umur Tekin adlı bir Türk emîrinin savunduğu stratejik öneme sahip Menbic Kalesi'ni zaptetti. Bu sırada Hârûn ve Emîr Mahmûd karşı harekâta geçerek Halep civarındaki Bizans kuvvetlerini bozguna uğratarak çekilmek zorunda bıraktılar. Bunu haber alan Romanos Diogenes Halep yakınlarında karargâh kurdu. Fakat Hârûn ve Mahmûd imparatorun karargâhına âni bir baskın yaptılar; vuku bulan şiddetli çarpışmada her iki taraf da ağır zayıyat verdi. Bu sebeple Bizanslılar geri çekilen Türkmen ve Arap kuvvetlerini takibe cesaret edemedilerse de Artah ve İm kalelerini kolayca geri aldılar (462/1069-70).

Pek başarılı olmayan bu seferden dönüştü Hârûn'un Emîr Mahmûd'la arası açıldı ve kendini emniyette hissetmeyecek süvarileriyle birlikte ondan ayrılıp bu sırada Fâtımîler'e karşı Sûr şehrinde bağımsızlığını ilân eden kadî Aynüddevle Ebû'l-Hasan b. Ebû Ukayl'in yanına gitti.

Ancak bir müddet sonra, Aynüddevle'yi cezalandırmakla görevlendirilerek Sûr'u kuşatan Bedr el-Cemâli ile gizlice Aynüddevle'nin aleyhine iş birliğine girdi. Bunu duyan Aynüddevle onu, kendi adamlarından kandırdığı iki Türkmen vasıtasıyla öldürttü ve kesik başı Sûr sokaklarında dolaştırılıp halka teşhir edildi. Bunun üzerine bir kısım Türkmenler Bedr el-Cemâli'nin, diğerleri de Aynüddevle'nin hizmetine girdiler.

BİBLİYOGRAFYA :

Azîmî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler, h. 430-538 (trc. ve nşr. Ali Sevîm), Ankara 1988, s. 13; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 155-156; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 233-234; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevîm), Ankara 1968, s. 101, 122, 124, 132-133, 136, 143, 146; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, I, 294-296; II, 9, 10, 12; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 60; Ali Sevîm, *Suriye ve Filistin Selçuklular Tarihi*, Ankara 1983, s. 35-47; a.m.f., "Kuzey-Suriye'de Görülen İlk Türk Emiri Hanoğlu Harun", *TTK Belleten*, XLIII/170 (1979), s. 365-380; Suhayl Zakkar, *The Emirate of Aleppo: 1004-1094*, Beyrut 1391/1971, s. 166, 169, 196-198.

ALİ SEVİM

HÂRÜNÜRREŞİD

(هارون الرشيد)

Ebû Ca'fer Hârûn er-Reşîd
b. Muhammed el-Mehdî-Billâh
b. Abdillâh el-Mansûr
(ö. 193/809)Abbâsî halifesi
(786-809).

Yaygın görüşe göre Muharrem 149'da (Şubat-Mart 766) veya 30 Zilhicce 145'te (20 Mart 763) Rey'de doğdu. Babası Halife Mehdî-Billâh, annesi Hayzûrân bint Atâ olup Hz. Abbâs'ın yedinci göbeğten torunudur. Küçük yaştan itibaren sarayda iyi bir eğitim göyerek büyüdü. Mürebisi, muhtemelen oğlu Fazl ile sütkardeşi olmasından dolayı baba diye hitap ettiği İran asıllı Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî idi. Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'tan Kur'an-ı Kerîm, Ali b. Hamza el-Kisâî'den nahiv ve fıkıh, Mufaddal ed-Dabbî'den edebiyat, İmam Mâlik'ten hadis ve fıkıh okudu. Ayrıca Basra'da Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin derslerine devam etti. Hocalarından on dört yaşına kadar düzenli bir şekilde ders alan Hârûnürreşîd daha sonra da ilimden kopmadı.

Hârûn genç bir delikanlı iken 163 (779-80) ve 165 (781-82) yıllarında Bizanslı-